

A photograph of a family playing croquet in a garden. A man in a light blue shirt and dark pants is leaning over, using a mallet to hit a ball. A young boy in a camouflage jacket and white pants is also using a mallet. A woman in a black top and blue skirt stands behind them, holding a baby. Another woman in a grey and white striped cardigan stands next to her. The background shows a wooden fence and greenery.

MÁNNÁ- JA BEARAŠPOLITIHKKA SUOMAS

■ SOSIÁLA- JA DEARVVASVUOĐAMINISTERIJA

Diedihančállagat 9sme (2013)

Sosiala- ja dearvvasvuodaministeriija dieđihančállagat 9sme (2013)

MÁNNÁ- JA
BEARAŠPOLITIHKKA
SUOMAS

■ SOSIÁLA- JA DEARVVASVUODAMINISTERIJA
Hellsset 2013

Mánná- ja bearašpolitihkka Suomas

Sosiála- ja dearvvasvuodaministeriija dieđihančállagat 9

ISBN 978-952-00-3413-9 (njadus)

ISBN 978-952-00-3427-6 (PDF)

URN:ISBN:978-952-00-3427-6

<http://www.urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3427-6>

www.stm.fi/julkaisut

Govat: Tuulikki Holopainen, Plugi, Rodeo

Goasttideaddji: Sosiála- ja dearvvasvuodaministeriija

Olggulddas hápmi ja prentehus: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere 2013

Sisdoallu

1. Suoma bearašolitihkka	6
Mearkkašahtti bearašpolitihkalaš odastusat	8
Gielddat vástidit bálvalusain	10
Sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa vuogádat Suomas	10
Organisašuvnnat dievasmahttet almmolaš bálvalusaid	10
Äel fuolaha ekonomalaš ovdduin	11
2. Mánnábearrášiid ekonomalaš doarjagat	13
Etniiddoarjja	13
Mánáidruhta	13
Ássama doarjun	14
Áigáiboahntindoarjja	14
Ealihandoarjja	15
Vearuhus	15
3. Bearašluopmovuogádat	16
Etniidluopmu ja etniidruhta	16
Vánhemiidluopmu ja vánhemiidruhta	16
Áhčiidluopmu ja áhčiidruhta	18
Dikšunluomut	18
4. Árramánávuođa bajásgeassima molssaeavttut	19
Beaivedikšu ja ovdaoahpahuš	19
Priváhta divššu doarjja	22
Mánáid ruoktodikšodoarjja	22
Oasálaš dikšunruhta	22
Bearrášiidda hálidit fállat molssaeavttuid	24
Idit- ja eahketbeaivedoaimma	24
Skuvlaboradeapmi gullá buohkaide	24
5. Mánáidsuodjaleapmi	27
Rabasfuolahusa doarjjadoaimmat	27
Hálduiváldin ja sadjásašfuolahus	28
6. Mánnábearrášiid dearvvasvuodafuolahusbálvalusat	31
Etniidrávvehagat	31
Mánáidrávvehagat	32
Skuvldearvvasvuodafuolahus	32
Mánáid buohccedikšu	33
Máná mielladearvvasvuodabálvalusat	33
Bajásgeassin- ja bearašrávven	33
Mánáid njálmmi dearvvasvuodafuolahus	34
7. Lámes máná ja bearraša bálvalusat	37
8. Adopšuvnnat	39

I. Suoma bearašpolitihkka

Suopmelaš bearašpolitihka ulbmilin lea ráhkadit mánáide dorvvolaš šaddanberrasa ja dorvvastit vanhemiidda ávnnaslaš ja mielalaš vejolašvuodaid bearraša vuodđudeami ja mánáid bajásgeassima várás. Bearašpolitihka deaddočuokkisin leat leamaš diimmá jagiid erenoamážit barggu ja bearraša oktiiheiveheapmi, áhččevuoda nannen ja mánnábearrašiid áigái boađu dorvvasteapmi.

Suomas bearašpolitihkalaš doarjjadoaimmaid sáhttit juohkit ekonomalaš doarjagii, bálvalusaide maid fállat bearrášiidda ja bearašluomuide. Bearašpolitihkalaš boađuidsirdimiid ulbmilin lea dásset mánáin šaddi goluid ja deattuhit ná servodaga oktasaš ovddasvástádusa mánáin ja sin buresveadjima gáibádusain. Eanemus doarjaga mánnábearrašat ožžot mánáidruđaid ja beaivvedivššu bokte.

Sosiála- ja dearvvasvuodaministeriija (SDM) vástida bearašpolitihka linjemiin sihke mánáid, nuoraid ja bearrášiid buresveadjima doalaheamis ja ovddideamis ovttas eará ministeriijaiguin. Ministeriija vástus lea erenoamážit sosiála- ja dearvvasvuoda fuolahusa bálvalusaide ovddideapmi sihke mánnábearrašiid áigái boađu dorvvasteapmi.

SDM:a bearašpolitihkas lea deaddu barggu ja bearraša oktiiheiveheamis. Ulbmilin lea buoridit vanhemiid vejolašvuodaid golahit áiggi iežaset mánáiguin, álkidahttit vanhemiid barggusfitnama ja arvosmahttit áhčiid geavahit bearašluomuid dálaža eanet. Bearrašiidda čujuhuvvon bálvalusain doarjut vanhemiid dahje eará fuolaheaddjiid sihkkarastit mánáid buresveadjima ja bajásgeassima.

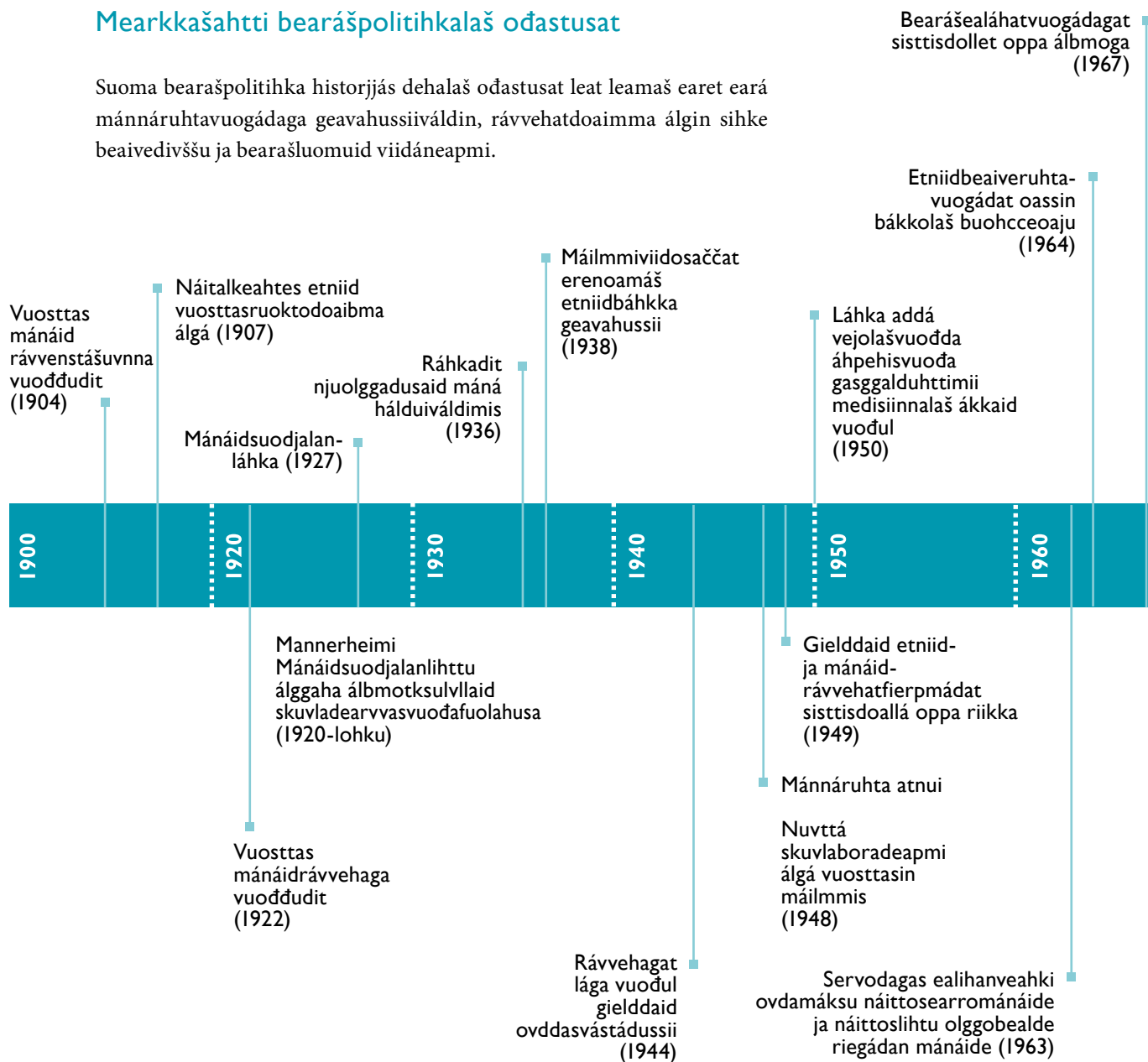
Maiddái viste-, biras-, skuvlen- ja barggolašvuodapolitihka čovdosat váikkuhit mánnábearrašiid juohkebeaivválaš eallimii.

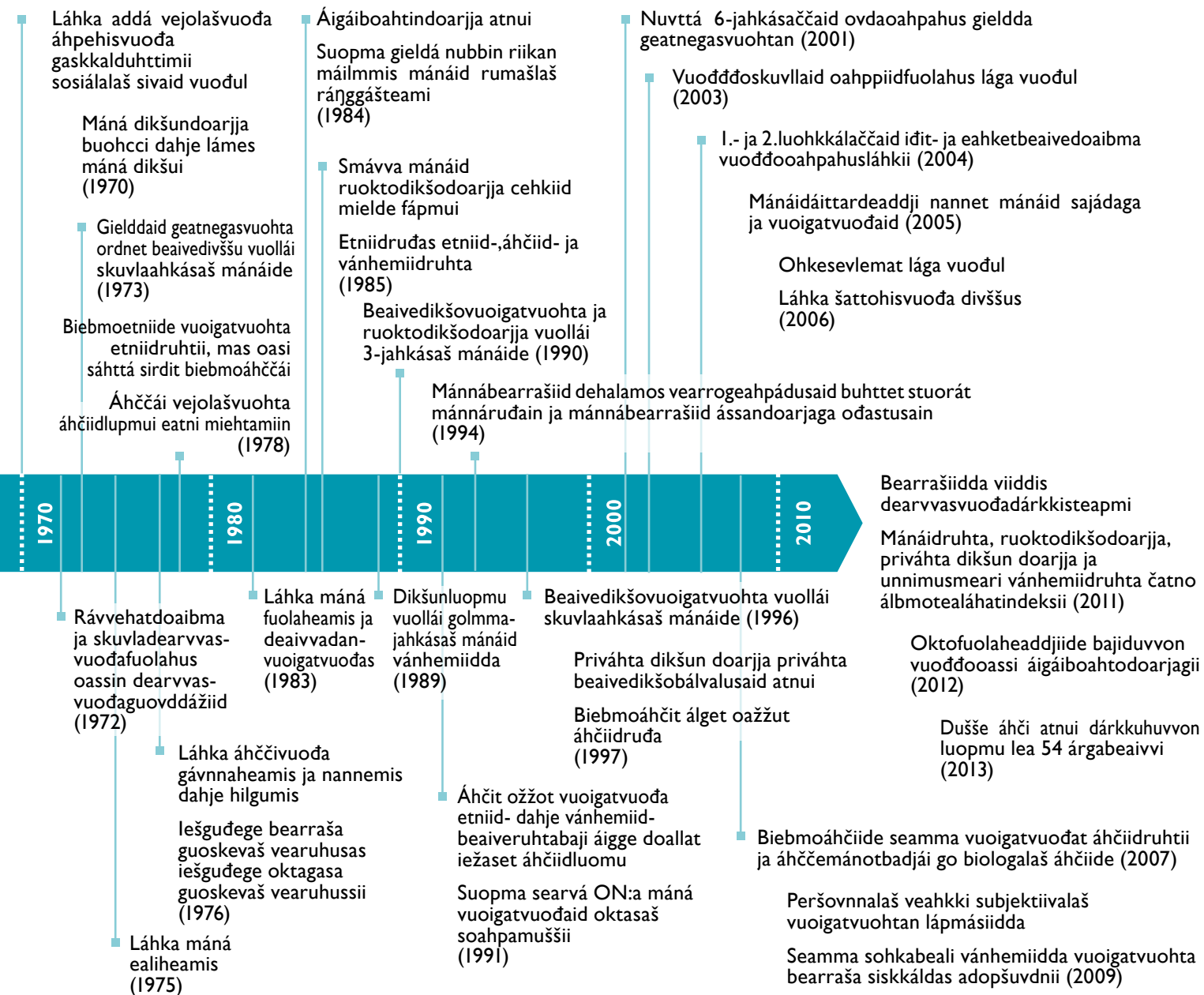
- Jagi 2011 loahpas Suomas ledje 5,4 miljovna ássi.
- Mánnábearrasat ledje sullii 581 000.
- Mánnábearrašiin 20 proseantta ledje oktofuolaheaddjibearrašat.
- Ollislaš šattolašvuodaloahku lea 1,83.
- Mánnábearrašiidda gulai sullii 40 proseantta álbmogis.
- Suopmelaš bálkáváldi gaskamearalaš mánobaidienas lea jagi 2011 loahpas 3111 euro mánotbajis.

Mearkkašahtti bearášpolitihkalaš ođastusat

Suoma bearášpolitihka historjjás dehalaš ođastusat leat leamaš earet eará mánnáruhtavuogádaga geavahussiiváldin, rávvehatdoaimma álgín sihke beaivedivššu ja bearášluomuid viidáneapmi.

Gielddat vástidit bálvalusain

Suomas gielddat vástidit sosiála- ja dearvvasvuodábálvalusaid ordnemis. Sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusa bálvalusain sáhtta leat ieguđege gieldda guoskevaš erohusat. Láhkaásaheapmi goit meroštallá guovddáš vuodđobálvalusaid, maid gielddat galget ordnet. Gielddat sáhttet buvttadit bálvalusaid okto dahje dat sáhttet ráhkadit bálvalusaid buvttadeami várás gielddaidovttastumiid. Bálvalusat ruhtaduvvojit gielddavearuin ja stáhta gielddaide máksin stáhtaossodagain. Lassin áššehasain sáhtta čohkket áššehasmávssuid. Gielddat sáhttet maiddái oastit bálvalusaid ovdamearkan nuppi gielddas dahje priváhta bálvalusaid buvttadeaddjis.

Guovlohálddahušvirgedoaimmahagat bagadallet ja gohčet sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusa doaimma iežaset guovllus. Gieldda ássi sáhtta bivdit guovlohálddahušvirgedoaimmahaga čilget, leatgo gieldda sosiála- ja dearvvasvuodábálvalusat lága mielde. Sosiála- ja dearvvasvuodásuorggi lohpe- ja gohcinvirgedoaimmahat (Valvira) vástida sosiála- ja dearvvasvuodábálvalusaid riikkaviidosaš gohcimis.

Sosiála- ja dearvvasvuodáministeriija jodiha ja bagadallá sosiáladorvvu ja sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusa bálvalusaid ovddideami ja doaibmapolithka. Ministeriija meroštallá stáhtaráđiin ja riikkabeivviin riikkaviidosaš sosiála- ja dearvvasvuodápolitihka vuodđojurdagiid, válmmaštallá sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusa láhkaásaheami ja guovddáš ođastusaid. Árramánávuođa bajásgeassima hálddašeapmi sirdui sosiála- ja dearvvasvuodáministeriija oahpahuš- ja kulturministeriija jagi 2013 álggus.

Sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusa vuogádat Suomas

Sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusvuogádaga vuodđu lea stáhta doarjagiin ollašuttuojuvvon gielddaid sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahus. Almmolaš doaibmasuorggi lassin bálvalusaid buvttadit priváhta fitnodagain. Suomas doaibmá maiddái viiddis sosiála- ja dearvvasvuodáorganisašuvnnaid suorgi, mii buvttada sihke mávssolaš ja nuvttá bálvalusaid.

Organisašuvnnat dievasmahttet almmolaš bálvalusaid

Sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusa guovllus leat moanat eaktodáhtolašorganisašuvnnat, mat dievasmahttet almmolaš bálvalusaid iežaset doaimmain. Bearašpolitihkalaš ja mánáid buresveadjima

Bagadallan	Dutkamuš ja ovddideapmi	Lobit ja gohcin	Ordnen
<p>Sosiála- ja dearvvasvuoda-ministeriija</p> <ul style="list-style-type: none"> válmmašallá lánkaásahusa ja bagadallá dan ollašuvvama jođiha ja bagadallá sosiáladorvvu sihke sosiála- ja dearvvasvuodafulahusa bálvalusaid ovddideami ja doaibmapolitihka meroštallá sosiála- ja dearvvasvuodapolitihka vuodđojurdagiid, válmmašallá guovddáš ođastusaid ja bagadallá daid ollašuttima ja oktiiheiveheami vástida oktavuodain polithkalaš mearrádusdahkamii 	<p>SDM:a hálddahussuorggi virgedoaimmahagat ja lágádusat</p> <p>vástidit dutkamuš- ja ovddidandoaimmain ee.</p> <ul style="list-style-type: none"> Dearvvasviuoda ja buresveadjima lágádus Dálkkassuorggi dorvvolašvuoda- ja ovddidanguovddáš Fimea Suonjardandorvoguovddáš Bargodearvvasvuoda-guovddáš 	<p>Guovlohálddahusvirgedoaimmahagat</p> <p>bagadallet ja gohčet gielddaid ja priváhta sosiála- ja dearvvasvuodafulahusa iežaset doaibmasurggiin ja árvvoštallet gielddaid vuodđobálvalusaid oazžuma ja kvalitehta. Dat miedihit doaibmalobiid guovllu priváhta bálvalusbuvttadeaddjiide.</p> <p>Sosiála- ja dearvvasvuodasuorggi lohpe- ja gogcinvirgedoaimmahat Valvira bagadallá, gohcá ja dikšu lohpehálddahusa sosiála- ja dearvvasvuodafulahusas ja birasdearvvasvuodafulahusas, alkoholahálddahusas ja birasdearvvasvuodafulahusas.</p>	<p>Gielddat, priváhta bálvalusbuvttadeaddjit ja organisašuvnnat</p> <p>Gielddat vástidit sosiála- ja dearvvasvuodafulahusa ordnemis. Dat sáhttet buvttadit sosiála- ja vuodđodearvvasvuodafulahusa bálvalusaid okto dahje ráhkadit gaskaneaset gielddaidovttastumiid. Gelda sáhtttá maiddá oastit sosiála- ja dearvvasvuodafulahusa eará gielddain, organisašuvnnain dahje priváhta bálvalusbuvttadeaddjiin.</p> <p>Buohccedikšunbiret ordnejit spesiála-buohccedivššu. Muhtun spesiálabuohccedivššu bálvalusaid ordnejit univeritehtabuohcceviesuid sierravástuguovlluid dahjege ng. miljovnnabiriid vuodul</p>

Govus I. Bearašpolitihka ordnen

ovddasteaddji organisašuvnnat leat mánnábearrašiid ovdaorganisašuvnnat ovdamearkan bearrašiid sajádahkii váikkuheaddji lánkaásahusgažaldagain. Dat fáallet mánggalágan bálvalusaid mánnábearrašiidda, ovdamearkan mánáid- ja ruovttudikšuma, buohccán máná divššu ja iešguđetlágan riekkisdoaimma sihke bajásdollet mánáide ja nuoraide oaivvilduvvon bálvaleaddji telefonaid.

Áel fuolaha ekonomalaš ovdduin

Álbmotealáhtlágádus (Áel) fuolaha Suomas orru olbmuid lágas mearriduvvon vuodđodorvvu doibmiidjamis. Dat dikšu vánhemiidda bearrašluomuid áiggis beaiveruđaid ja eará bearrašovdduid máksima. Ovddut ohccojuvvojit Áelis.

2. Mánnábearrášiid ekonomalaš doarjagat

Bearrášat ožžot servodagas njuolgo ekonomalaš doarjaga. Mánás lea vuoigatvuohta nohkka buorre ealáhussii, mas vástidit su vanhemat dáidduideaset mielde. Vanhemat leat vástus máná ealiheamis dan rádjai, go dat deavdá 18 jagi.

Etniidoarjja

Juohkehaččas Suomas orru eatnis lea vuoigatvuohta etniidoarjagiid, go:

- áhpehisvuohta lea bistán unnimustá 154 beaivvi
- son lea fitnan dearvvasvuođadárkkisteamis njealji vuosttas áhpehisvuođamánobaji áigge.

Maiddái adopšuvdnavánhemiin lea vuoigatvuohta etniidoarjagii. Riikkaidgaskasaš ja ruovttueatnama adopšuvdnii galgá leat adopšuvdnalávdegotti lohpi. Iehčanassii olgoriikkain adopteren eai oaččo eatniidoarjaga.

Etniidoarjja ohcco Áelis. Áhpeheapmin eatni sáhtá válljet etniidoarjaga juogo ruhtan dahje etniidbáhkkan. Etniidoarjjabáhkka leat njuoratmáná dárbbášan biktasat ja dikšunbiargasat. Báhkka sisttisdoallan buktagiid oastinárvu lea stuorát go etniidoarjja, mii mákso ruhtan. Etniidbáhkka leage eanet háliduvvon go etniidruhta.

Mánáidruhta

Mánáidruhta lea dehalamos mánnábearrášiid ja mánáhis bearrašiid goluid dássedeaddji. Dan mákset stáhta váriin juohkehaš Suomas ássi vuollái 17-jahkásaš máná ealáhusa várás.

Mánáidruhta lea vearuhis boahu, iige bearraša opmodat váikkut dan oažžumii. Mánáidruđa sturrodat lea gitta bearraša mánnálogus. Oktofuolaheaddjái mákset bajiduvvon mánáidruđa, maid vanhemiid oktasašfuolaheapmi ii eastte.

Ássama doarjun

Mánnábearrašiidda oaivvilduvvon ássama doarjjahámit leat dábálaš ássandoarjja, stáhta visteloanat ja eará reantodorjagat sihke visteloanaid vearrodoarjagat. Ássandoarjagiin dásset smávvoadoat ássamis šaddi goluid máksimin stáhta váriin oasi govttolaččan gehččon ássangoluin.

Ássandoarjaga sturrodad lea gitta ee. bearraša sturrodagas, boađuin, ássangoluin ja vistti sturrodagas. Ássandoarjja ohcco Áelis.

Áigaiboahhtindoarjja

Áigaiboahhtindoarjja lea ekonomalaš doarjja, mii dáhkida maŋimus čovddusin bearraša áigaiboadū ja ovddida iehčanas birgema. Gielda máksá áigaiboahhtindoarjaga, juos bearrašis eai leat boadut dahje dat eai govčča beaivválaš vealtameahttun manuid.

Áigaiboahhtindoarjaga dárkkuhussan lea gokčat doarjaga dárbbaseaddjái doarvái vuodđoáigaiboadū. Áigaiboahhtindoarjaga mieđihit doarjagii vuoigadahtti manuid sihke boaduid ja váriid erohusa vuodul. Doarjagii vuoigadahtti manut leat ee. borramuš- ja bivttasgolut, dárbblaš ássangolut, dearvvasvuodáfuolahusgolut sihke buđaldusdoaibma. Sierramanuide mieđihit dievasmahtti áigaiboahhtindoarjaga.

Eastadeaddji áigaiboahhtindoarjaga ulbmilin lea ovddidit sosiálalaš dorvvolašvuoda ja iehčanassii birgema. Lassin dánu eastadit ravgáseami ja guhkesáigásaš sorjavašvuoda áigaiboahhtindoarjagis.

Ealihandoarjja

Ealihandoarjja dorvvasta máná ealáhusa dakkár diliin, main Suomas ássi vuollái 18-jahkásaš máná ii oaččo doarvái ealáhusa guktuin vanhemiin. Ealáhusdoarjaga máksá Áel. Ealihandoarjja mákso servodaga váriin mánái, go:

- ealihangeatnegas vánhén lea suostan ealihanveahki máksima
- ealihangeatnegas ii nagot máksit ealihanveahki
- ealihanveahkki lea mearriduvvon unnibun go ealihandoarjja
- mánái ii leat sáhttán nannet áhči
- máná lea adopterejuvvon guoimmi haga

Go ealihandoarjaga leat miedihan ealihanveahki máksima suostama vuodul, Áel fuolaha máksui bohtán ealihanveahkkemávssuid bearramis ealihangeatnegasas. Ealihandoarjaga sáhttá miedihit, go vanhémis lea gieldda sosiálafuolahusa nannen ealihansoahpamuš dahje duopmostuolu mearrádus ealihanveahkis.

Vearuhus

Suomas sirdašuvaimet iešguđet bearraša guoskevaš vearuhusas iešguđege oktagasa guoskevaš vearuhussii jagi 1976. Sierravearuhussii sirdašuvvan ja iešguđet bearraša guoskevaš vearrogeahpádusain luohpan lea dahkan ovttageardánabbon ja čielggasmahtán vearuhusa sihke lasihan náitalan nissoniid dienasbarggus fitnama.

3. Bearašluopmovuogádat

Bearašluomut addet vanhemiidda vejolašvuoda dikšut mánáid ieš iešguđetlágan eallindiliin. Vanhemiidluopmu ja dikšunluopmu addet guktuide vanhemiidda ovttárvosaš vejolašvuoda dikšut iežas mánáid. Áhpehisvuoda, riegádahttima dahje mánáiddivššu vuodul eatni ja áhčči sáhttiba doallat etnniid-, áhčiid- ja vanhemiidluomu. Luomuid áiggis mákset etniid-, áhčiid- ja vanhemiidruđa, mii mearrášuvva bargoboáduid vuodul. Juos eai leat boádu, beaveruđa mákset unnimusbeaiveruhtan.

Etniidluopmu ja etniidruhta

Áhpeheapmin eatni sáhtta báhcit etniidlupmui áramustá 50 ja mañimustá 30 árgabeaivvi ovdal árvoštallon riegádahttináiggi. Etniidluomu guhkkodat lea 105 árgabeaivvi.

Váraláš barggu bargi ja áhpeheapmin eadni oážžu sierraetniidluomu ja sierraetniidruđa, juos bargoaddi ii sáhte čujuhit sutnje eará barggu. Dárbbu mielde sierraetniidluomu sáhtta oážžut dan rádjai, go vuoigatvuohta etniidlupmui álgá. Váraláš bargun sáhtta geahccat ovdamearkan barggu, mas sáhtta dahkat kemikálaid, suonjardeami dahje njoammu dávdmaid vuložin, mat riskerejit eatni dahje ogi dearvvasvuoda.

Vanhemiidluopmu ja vanhemiidruhta

Vanhemiidruhtabadji addá juogo eadnái dahje áhččai vejolašvuoda dikšut máná ruovttus. Etniidluomu mañná juogo áhčči dahje eadni sáhtta báhcit vanhemiidlupmui. Vanhemat sáhttet maiddái juogadit vanhemiidluomu.

Luomu guhkkodat lea 158 árgabeaivvi dalán etniidluomu mañná, ja dat jotkkojuvvo 60 árgabeivviin guđege máná guovdu, juos mánat riegádit eanet go okta. Áhčit geavahit doaisttáži unnán vuoigatvuodaset vanhemiidlupmui.

Áhčiidluopmu ja áhčiidruhta

Jagi 2013 álggus fápmui boahtán lánhanuppástusa mielde áhčči sáhtta báhcit máná riegeamei manja áhčiidluopmui eanemustá 18 árgabeaivái ovttáigásaččat etniin. Áhči áhčiidluomu guhkkodat lea oktiibuot eanemustá 54 árgabeaivvi, main loahpaid 36 árgabeaivvi galgá doallat sierraigásaččat etniin. Áhčiidluopmu ii šat geahpet vanhemiidluomu, maid vanhemat juogadit.

Áhčči sáhtta maidái doallat oppa 54 árgabeaivvi guhkkosaš áhčiidluomu eará áigge go eadni lea etniid- dahje vanhemiidluomu. Guktuin dáhpáhusain luomu galgá doallat ovdal go mánná deavdá guokte jagi. Áhčiidluomu ii sáhte sirdit nuppi vanhemi.

Dálá áhčiidluopmu lea buhtten etniid- ja vanhemiidruhtabajis dollon áhčiidluomu sihke vanhemiidluomu nogadettiin dahje dan manja dollon áhččemanotbaji. Maidái áhčiidluopmu áhččemanotbadji leat leamaš oktiibuot eanemustá 54 árgabeaivvi. Jagi 2011 sullii golbma njealjátossii áhčiin doalai áhčiidluomu oktanaga etniin.

Dikšunluomut

Smávva máná vanhemiin lea vuoigatvuohta oažžut barggus báلكkáhii dikšunluomu, dasságo mánná deavdá golbma jagi. Luomu sáhtta álggahit juogo áhčči dahje eadni, muhto guktot vanhemat eai sáhte leat ovttáigásaččat dikšunluomu. Go dikšunluopmu nohká bargis lea vuoigatvuohta máhccat ovddit bargui dahje eará dasa veardideaddji bargui. Dikšunluomu áiggis máksat ruoktodikšodoarjaga.

Vanhemiin lea vuoigatvuohta bargoaáiggi báلكkáhii oanideapmai dahjege ng. oasálašdikšunluopmui. Dan sáhtta geavahit máná nuppi skuvlajagi loahparádjai ja guhkiduvvon oahppogeatnegasvuhtii gulli mánáid goalmmát skuvlajagi loahpa rádjai. Bargoaddi ja bargi soahpaba oasálašdikšunluomu ja dan dárkilis ordnedemiin nu mo hálideaba.

Guktot vanhemat eai sáhte ovttáigásaččat geavahit oasálašdikšunluomu. Geahpeduvvon bargodiimmu leat báلكkáheamit, muhto bearaš sáhtta ohcat luomu áiggis doarjaga oasálašdikšunluomu. Vuoigatvuohta dikšunluopmui lea ankke guhkit go áigi, mas Áel máksá doarjaga.

Vuollái logijahkásaš máná vanhemiin lea vuoigatvuohta máná buohccádettiin oažžut gaskaboddasáš dikšunluomu njeallje bargobeavvi máná divššu ordnema várás ovttá buohcanbaji guovdu. Luomu oažžun eaktuda, ahte juogo guktot vanhemat dahje áidna vanhemi lea dienasbarggus. Bargoaddi ii dárbbáš máksit luomu áiggis báلكká juos nuppe lánkai ii leat sohppojuvvon.

4. Árramánnavuođa bajásgeassima molssaeavttut

Mánábearrašiidda leat anus earálágan molssaeavttut smávva mánáid divššu ordnema várás. Nissoniid aktiiva oassálastin bargoeallimii lea gáibidan smávva mánáid dikšui ja vanhemiid bargogaskavuodadorvui gulli láhkaásaheami, bálvalusaid ja doarjagiid ovddideami.

Vánhemiidluopmománotbaji maŋŋá bearrašiin leat golbma iešguđetlágan servodaga doarjun molssaeavttu ordnet máná divššu, dassážiigo mánna dábálaččat 7-jahkásažžan álggaha skuvlavázžima. Molssaeavttut leat:

- mánna sáhtta mannat gieldda ordnen beaivedikšui juogo beaiveruktui dahje bearašbeaivedikšui
- bearaš sáhtta válljet priváhta divššu dahje beaiveruovttu ja ohat priváhta divššu doarjaga
- vuollái 3-jahkásaš máná vanhemiin joabbágoabbá sáhtta dikšut máná ja oažžut ruoktodikšodoarjaga.

Beaivedikšu ja ovdaoahpahuš

Gielddat vástidit mánáid árramánnavuođa bajásgeassinbálvalusaid ordnemis, daid kvalitehtas ja gohcimis. Juohkehaš vuollái skuvlaahkásaš máná vanhemiš lea vuoigatvuohta oažžut mánnašis gieldda ordnen beaivedikšunbáikki fuolakeahhtá vanhemiid váriin dahje das, leatgo sii barggus. Gieldda galgá ordnet hohpolaš dáhpáhusain beaivedikšunbáikki guovtti váhku siste ohcamis, juos divššu dárbbu áigemuddu ii leat leamaš bearrašis ovddalgihtii dieđus (bargguiduvvan, oahput dahje skuvlejupmi).

Beaivedivššus ovtastuvvet dikšu, bajásgeassin ja oahpahuš (ng. educare-málla). Árramánnavuođa bajásgeassima bagadallet riikkaviidosas árramánnavuođa bajásgeassinplána vuodustusat. Gieldda galgá fállat beaivedivššu máná eatnigillii, suomagillii, ruoŋagillii dahje sámegillii. Beaivedikšu doarju bearrašiid bajásgeassinbarggu ja váldá vuhtii bearrašiid iešguđege giella- ja kultuvraduogážiid.

Gielddat ordnejit beaivedivššu beaiveruovttuin ja bearašbeaivedivššus dikšu ruovttus dahje joavkobearašbeaivedikšun. Lassin maŋggat gielddat ordnejit rabas árramánnavuođa bajásgeassinbálvalusaid ovdamearkan duhkoraddanpárkain ja rabas beaiveruovttuin. Maiddái searvigottit ja organisašuvnnat fállat rabas árramánnavuođa bajásgeassima.

Beaivedivššus lea skuvlejuvvon bargoveahka. Mánáidgárdeohaheaddji gelbbolašvuoda sáhtttá oažžut universitehtas dahje ámmátallaskuvllas. Beaveruovttu bargoveagas galgá leat unnimustá nuppi dási heivvolaš sosiála- ja deavvarvuodasuorggi vuodđodutkkus (ISCED 3). Juohke goalmmaidis beaveruovttu bargoveagas galgá leat mánáidgárdeohaheaddji gelbbolašvuolta dahje vuolit allaskuvladutkkus (ISCED 5). Bearašbeaivedikšu gelbbolašvuodagáibádussan lea bearašbeaivedikšu ámmádukkus dahje eará heivvolaš skuvlejummi.

Beaveruovttus ovttá mánáiddikšu dahje mánáidgárdeohaheaddji guovdu ožžot leat njeallje vuollái 3-jahkásaš máná dahje čieža badjel 3-jahkásačča. Bearašbeaivedikšus sáhttet leat ollesbeaivedivššus eanemustá njeallje máná oktiibuot dikšu iežas vuollái skuvlaahkásaš máná mielde sihke oassebeaivedivššus okta máná, gii lea ovdaoahpahas dahje skuvllas. Vuorrobarggus fitni vanhemiid mánáid várás gielddat ordnejit eahket-, idja- ja vahkuloahppadivššu.

Beaivedivššus máná oažžu dearvaslaš ja doarvái biebmu dikšunbeavvi áigge. Boradeapmi lea mánáid vuodđodivššu, bajásgeassima ja oahpahusa oassi.

Gielda bearrá beaivedivššus mávssu bearraša sturrodaga ja boaduid mielde. Bearraša čuoovvovaš mánáin mávssut leat unnibut go vuosttamuččas. Smávvoadoht bearrašiin máksu ii berro ollege. Áššehasmávssuin gokčat sullii 14 proseantta beaivedivššu oppalaš goluin.

Bearrašiin lea voigatvuolta máná nuvtá ovdaoahpahussii jagi áiggi ovdal vuodđooahpahusa álgima. Ovdaoahpahussii oassálastin lea mánáide eaktodáhtolaš, muhto measta buot 6-jahkásaččat oassálastet. Ovdaoahpahusa lassin beaivedivššu dárbaša sullii 70 proseantta ahkeluohkás. Oahpahasgeavahit báikkálaš oahppalánaid, maid ráhkadit riikkaviidosas ovdaoahpahusa oahppalána vuodustusaid vuodul.

Priváhta divššu doarjja

Gieldda ordnen beavedivššu molssaeaktun bearaš sáhtta ohcat Áelis priváhta divššu doarjaga vuollái skuvlaahkásaš máná divššu ordnema várás. Doarjaga sáhttet máksit vánhemiidruhtabaji nohkama maŋŋá máná sskuvlaagi rádjai. Divššu buvttadeaddji sáhtta leat juogo priváhta beaiveruoktu, joavkobearašbeavedivššu báiki dahje priváhta dikšu.

Priváhta divššu doarjja šaddá dikšunruđas sihke dikšunlasis, man oazžun lea gitta bearraša sturrodagas ja boađuin. Oassi gielddain máksá gielddalaš lasi. Lasi sturrodagas ja miedihanvuodustusain mearrida gielda. Priváhta divššu doarjaga mákset njuolgga divššubuvttadeaddjái ja dat lea dasa vearuvuloš boahtu.

Mánáid ruoktodikšodoarjja

Ruoktodikšodoarjaga sáhtta ohcat bearaš, gean vuollái 3-jahkásaš mánná ii leat gieldda ordnen beavedivššus. Ruoktodikšodoarjaga mákset maiddá i bearraša eará vuollái skuvlaahkásaš mánáin. Mánáid ruoktodikšodorjaga sáhttet miedihit go vánhemiidruhtabadji nohká, ja dan sáhttet máksit, dassážiigo bearraša nuoramus mánná deavdá golbma jagi dahje sirdašuvvá beavedikšui.

Mánáid ruoktodikšodoarjagii gullá dikšunruhta, mii mákso sierra juohkehaš doarjagii vuoigadahtton mánás. Dikšunruđa lassin sáhttet bearraša sturrodaga ja boađuid mielde máksit dikšunlasi. Mánáid ruoktodikšodoarjja lea vearuvuloš boahtu.

Oassi gielddain máksá gielddalaš lasi. Gielda sáhtta ieš mearridit lasi sturrodaga ja mearrášuvvanvuodustusaid.

Oasálaš dikšunruhta

Bearaš sáhtta oazžut maiddá i oasálaš dikšunruđa, go vánhen bargá oanehut bargoáiggi máná divššu dihte.

Oasálaš dikšunruđa mákset vuollái 3-jahkásaš máná sihke máná vuosttas ja nuppi skuvlajagi áigge barggus fitni vánhemiid. Oasálaš dikšunruđa mákset dušše ovttá mánás, váikko dállodealus livččiige ovttáigásaččat mánggat mánát.

Bearrášiidna háldit fállat molssaeavttuid

Eanáš bearrašat geavahit ovdal máná skuvlaahkáii boahtima buot servodaga doarjun dikšunvugiid. Álggos vanhemat dikšot mánáideaset ruovttus vanhemiidruđa vehkiin, man maŋŋá bearrašat dávjá geavahit velá ruoktodikšodoarjaga. Dán maŋŋá mánáid dikšot dábálaččat gieldda ordnen beaivedivššus dahje bearašbeaivedivššus. Bearaš sáhtta maiddáii geavahit priváhta bálvalusaid ja oažžut priváhta divššu doarjaga.

Suomas leat sullii 422 000 vuolláii skuvlaahkásaš máná, geain sullii bealli geavaha gieldda beaivedivššubálvalusaid. Beavedikšui oassálastin lassána máná agi mielde. Sullii njeallje proseantta buot beaivedivššu mánáin leat priváhta beaivedivššus.

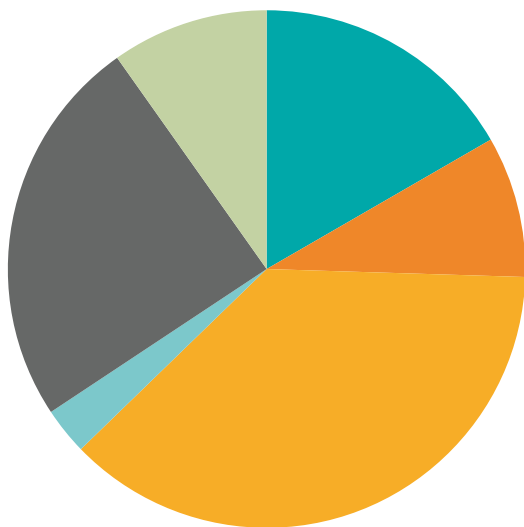
Iđit- ja eahketbeaivedoaimma

Gielda sáhtta ordnet vuodđooahpahušlága mielde iđit- ja eahketbeaivedoaimma vuosttas ja nuppi jahkeluohká oahppiide sihke erenoamáš doarjaga dárbašeaddji oahppiide.

Doaimma doarju skuvlla ja ruovttu bajásgeassindoaimma sihke fállá mánáii dorvvolaš doaimmabirrassa. Gielda sáhtta ordnet iđit- ja eahketbeaivedoaimma ieš, ovttas eará gielddaiguin dahje dat sáhtta skáhppot bálvalusaid ovdamearkan servviin dahje organisašuvnnain. Gielddain ii goit leat geatnegasvuohka fállat doaimma. Gielddat sáhttet bearrat doaimmas govttoláš áššehasmávssu. Iđit- ja eahketbeaivedoaimma lea bearrašiidna eaktodáhtolaš.

Skuvlaboradeapmi gullá buohkaide

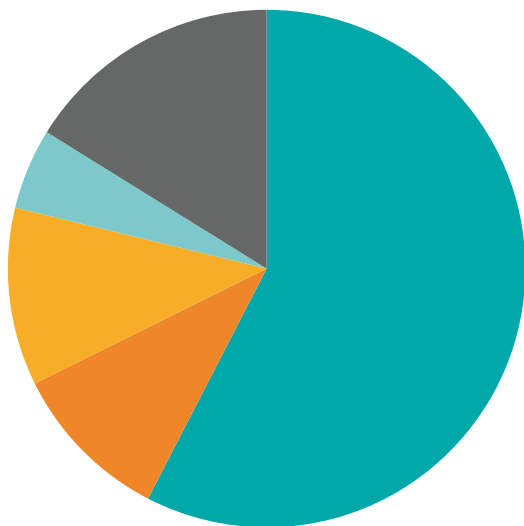
Vuodđoskuvllain, logahagain ja ámmátlaš oahppolágadusain fállat buot oahppiide juohke beaivve nuvttá ja dearvvaslaš mállása. Ávžžuhusaid mielde skuvlamáilis galgá doarjut ruovttu boradeami ja dat galggašii gokčat ovtta goalmátoasi oahppi beaivválaš biepmodárbbus. Nuvttá skuvlaboradeapmi álggii Suomas jagi 1948.

Ossodagat ođđa ahkeluohkás, 0-2-v. 2011

■ Gielddaid beaiveruoktu	17 %
■ Gielddaid bearašbeaivedikšu	9 %
■ Ruoktodikšodoarjja	38 %
■ Priváhta dikšun doarjja	3 %
■ Vánhemiidbeaiveruhta	25 %
■ Eará	10 %

Govus 2. Vuollái 3-jahkásaš mánáid dikšunordneameamit jagi 2011

Ossodagat ođđa ahkeluohkás, 3-6-v. 2011

■ Gielddaid beaiveruoktu	57 %
■ Gielddaid bearašbeaivedikšu	10 %
■ Ruoktodikšodoarjja	11 %
■ Priváhta dikšun doarjja	5 %
■ Eará	16 %

Govus 3. 3-6-jahkásaš mánáid dikšunordneameamit jagi 2011

5. Mánáidsuodjaleapmi

Servodaga mánnábearrašiidda fállan bálvalusat ja ekonomalaš doarjja veahkehit bearrašiid bajásgeassin-barggus. Etniid- ja mánáidrávvehagat, beaivedikšu, psykososiálalaš oahppiid ja stuđeanta fuolahus, skuvla- ja stuđerendearvvasvuoda fuolahus sihke nuoraidbargu eastadit iešgudege máná- ja bearraša guoskevaš mánáidsuodjaleami dárbbu. Dávjá daid bargoveahka fuomáša vuosttasin áššehasaid čuolbmadiiid.

Rabasfuolahusa doarjjadoaimmat

Gielda galgá ordnet bearrašiidda dárbbu mielde doarvái ekonomalaš doarjaga ja divvut vistediliide gulli váilevašvuodaid. Gieldda sosiálavirgeoapmahaččat dorjot bearráša ja máná dahje nuora mánáidsuodjaleami rabasfuolahusa doarjjadoaimmain, juos bajásgeassindilit riskerejit máná dahje nuora dearvvasvuoda ja ovdáneami. Mánáidsuodjaleami rabasfuolahusa doarjjadoaimmaid dárbbášat maiddá dalle, juos mánná dahje nuorra ieš riskere iežas láhttemiin dearvvasvuoda dahje ovdáneami. Eará mánáidsuodjalandoaimmaide álgit easka, juos dilli ii ná divvašuva.

Mánáidsuodjaleami rabasfuolahusa doarjjadoaimmaid ráhkadit ovttahat máná ja bearráša dárbbuid ja dili mielde. Bearaš sáhtta oazžut daorjjaolbmo dahje doarjjabearraša. Máná sáhttit sajuštit oanehisáigásaččat bearrašii dahje lágádussii hálduiváldima haga, juos dili árvoštallat divvašuvvat oanehis áiggi siste.

Maiddá oppa bearaš sáhtta oazžut veajuiduhttima ovdamearkan gárreaddjiidfuolahusa lágádusas. Eará doarjjadoaimmat leat ovdamearkan:

- bajásgeassin- ja bearašrávven
- ruoktobálvalus ja beaivedikšu
- terapijabálvalusat
- máná doarjun skuvlavázzimis ja buđaldusain
- máná doarjun ámmáha ja vistti háŋkkemis.

Rabasfuolahusa doarjjadoaimmat eaktudit fuolaheaddjiid ja 12 jagi deavdán máná miehtama.

Hálduiváldin ja sadjásašfuolahus

Máná hálduiváldimii ja sadjásašfuolahussii dorvvastit dušše, juos ruovttu dilit dahje máná iežas láhtten riskerejit duodalaččat máná dearvvasvuoda dahje ovdáneami, eaige rabasfuolahusa doaimmat leat doarvái. Lassin eaktudit, ahte hálduiváldin ja sadjásašfuolahussii sajušteapmi leat máná ovddu mielde čovdosat. Maiddái háldui váldon máná vanhemiid doarjut sadjásašfuolahusa áigge. Hálduiváldin sáhtta leat miehtamii vuodđuduvvi dahje gieldda sosiálalávdegoddi sáhtta ollašuttit dan dáhtu vuostá. Maiddái máná hohpoláš sajušteapmi lea vejolaš.

Máná ja su lagasiid galgá gullat hálduiváldima válmmaštaladettiin. Juos 12 jagi deavdán mánná dahje su fuolaheaddjit vuostálastet hálduiváldima, hálddahušiekti čoavdá ášši. Hálduiváldinmearrádusas sáhtta váidit hálddahušiektái ja ain alimus hálddahušiektái.

Hálduiváldin nohká manjimustá go nuorra deavdá 18 jagi. Dan galgá heaittihit dalán, go hálduiváldima sivat leat vuolgán eret, juos čoavddus ii leat máná ovddu vuostá. Gieldda sosiálalávdegottis lea geatnegasvuohta doarjut manjefuolahussan máná ja nuora go hálduiváldin nohká dasságo nuorra deavdá 21 jagi.

6. Mánnábearrašiid dearvvasvuodafuolahusa bálvalusat

Dearvvasvuodaguovddážat ordnejit etniid- ja mánáidrávvehat- sihke skuvldearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid. Bálvalusat leat gieldda olbmuid eavvilduvvon lagas- ja vuodđobálvalusat, mat leat geavaheaddjiide eaktodáhtolaččat ja nuvttá. Measta buot mánát ja bearrašat geavahit daid. Bálvalusain čuovvut jávohisvuoda geatnegasvuoda.

Ulbmilin lea čuovvut ja ovddidit mánáid, nuoraid ja bearrašiid dearvvasvuoda ja buresveadjima. Doaibman lea maiddá earuhit doarjaga dárbbuid nu árrat go vejolaš ja ordnet dárbbášlaš doarjaga sihke bagadallat dutkamusaide ja dikšui. Ovttahatolbmo dearvvasvuodarávveniin doarjut mánáid ja nuoraid psykososiálalaš buresveadjima, vanhenvuoda ja oppa bearraša dearvvašlaš eallinvugiid.

Etniidrávvehagat

Measta buot áhpehis eatnit fitnet etniidrávvehaga dearvvasvuodadárkkisteamis áhpehisvuoda njealji vuosttas mánotbaji áigge. Eanáš áhcit bohtet mielde rávvehahkii. Ravvehagas dearvvasvuodadikšu čuovvu jeavddalaš gaskkaid eatni veajuid, ogi ovdáneami ja oppa bearraša buresveadjima. Lassifitnamiid ordnet dárbbu mielde.

Viiddis dearvvasvuodadárkkisteamis háleštit guktuin vanhemiin bearráša eallindilis, vanhemiid veadjimis ja vanhenvuhtii ráhkkaneamis. Etniidrávvehagat ordnejit ankke vuosttas máná vuordi bearrašiidda bearašhárjeheami. Dasa gullá riegádahttinhárjeheapmi, masa maiddá áhčit oassálastet.

Rávvehagat doibmet čavga oktasašbarggus riegádahttinbuohcceviesuiguin ja etniidpoliklinihkaiguin. Badjel 99 proseantta etniin riegádahttet buohcceviesus.

Mánáidrávvehagat

Riegádahttima manjá etniidrávvehaga dearvvasvuodadikšu dahje čielgeeatni fitná ruovttus. Vuosttas eallinjagi áigge máná ja vanhemiid buresveadjima čuovvut rávvehagas fitnamiin unnimustá ovcci geardde. Dan manjá dearvvasvuodadárkkistemiid ordnet jahkebeale ja jagi gaskkaid, oktiibuot unnimustá guđa geardde.

Dearvvasvuodadárkkistemiin golbma leat viidá. Daidda bovdet guktuid vanhemiid. Dain dearvvasvuodadikšu ja doavttir hálešteaba máná dearvvasvuodas, oppa bearraša buresveadjimis ja eallindilis sihke vanhenvuodas ja dearvvasvuodavieruin.

Rávvehaga dearvvasvuodadárkkistemiin čuovvut ja ovddidit máná fysihkalaš, psyhikalaš ja sosiálalaš ovdáneami, dearvvasvuoda sihke vanhemiid veadjima ja naguid. Dárbbu mielde máná ja bearraša bovdet lassifitnamii, gos sidjiide fállat sierra spesiálaáššedovdiid doarjaga. Bearraša sáhttet maiddá bagadallat dutkamušaide ja dikšui eará bálvalusaid ollái. Rávvehagas mánná oažžu boahkohanprográmma mielde boahkohemiid.

Skuvldearvvasvuodafuolahus

Skuvlavázzima álggahettiin mánná sirdašuvvá skuvldearvvasvuodafuolahusa ollái. Mánná deaivvada skuvldearvvasvuodadikšu jahkásaččat dearvvasvuodadárkkisteamis. Vuosttas, viđat ja gávccát luohká oahppiide ollašuttet viiddis dearvvasvuodadárkkistemiid, gosa bovejit álo guktuid vanhemiid. Vanhemiidda dieđihit buot jahkásaš dearvvasvuodadárkkistemiin, maidda sii sáhttet juos nu hálidit váldit oasi.

Dearvvasvuodarávvemin doarjut ja ovddidat máná mielldearvvasvuoda, iehčanassan šaddama, dearvvaslaš eallinvugiid ja buori fysihkalaš doaibmannávccaid. Skuvlagivssideami eastadeapmi lea dehalaš oassi skuvldearvvasvuodafuolahusa. Vanhemiid doarjut máná divššus ja bajásgeassimis.

Skuvldearvvasvuodafuolahusas joatkit rávvehagas álggahan boahkuhanprográmma. Skuvldearvvasvuodafuolahussii gullá skuvlabirrasa dearvvaslašvuoda ja dorvvolašvuoda čuovvun, skuvlaservoša buresveadjima ovddideapmi sihke njálmmi dearvvasvuodafuolahus. Lassin skuvldearvvasvuodafuolahusas doarjut guhkesáigásaččat buohcci máná iešdivššu.

Skuvldearvvasvuodafuolahus lea oassi skuvlla oahppiid fuolahusa, masa gullet maiddá skuvlakuráhtora ja skuvlpsykologa bálvalusat. Skuvldearvvasvuodafuolahusa manjá sirdašuvvat stuđeantadearvvasvuodafuolahusa ollái.

Mánáid buohccedikšu

Máná dávdmaid dutket ja dikšot dearvvasvuodaguovddážiis doaktára vuostávdimis. Dárbbu mielde máná lágideit spesiálabuohccedivššu dutkamušaide ja dikšui. Spešiálabuohccedivššus mánáid dikšot mánáiddávddaid, mánáidneurologiija, mánáidkirurgiija ja mánáidpsykiatriija poliklinihkat ja ossodagat. Mánáid buohccedivššus barget oktasašbarggu máná, bearráša ja eará doaibmiid gaskkas.

Vuollái 18-jahkásaččaid fitnemat dearvvasvuodaguovddášdoaktára vuostávdimis leat nuvtá. Lassin čieža jándora badjelmanni seangaossodatdikšu lea sidjiide nuvtá.

Dearvvasvuodaguovddážiid lassin erenoamážit stuorra gávpogiin leat maidái priváhta dearvvasvuodabálvalusat. Buohcceoadjolága vuodul mákset buhtadusa buohccedivššu goluin (doaktármávssut, dutkan- ja dikšungolut, dálkasat ja mátkit) sihke bátnefuolahusa goluin buot Suomas orru olbmuide.

Máná mielladearvvasvuodabálvalusat

Vuoddearvvasvuodafuolahusa mánáid mielladearvvasvuodabargu ollašuvvá mánáidrávvehagas ja skuvladearvvasvuodafuolahusas oktasašbarggus dearvvasvuodaguovddášpsykologaiguin. Viiddis dearvvasvuodadárkkistusain váldit vuhtii ollislaččat máiddái máná ja bearráša mielladearvvasvuhtii gullelaš áššiid ja vejolaš fuolaid.

Gielddain doaibmi bajásgeassin- ja bearašrávvehagat fáallet mánáid mielladearvvasvuodabarggu spesiáladási bálvalusaid. Mánáid mielladearvvasvuodabarggu dahkat oktasašbarggus mánáidsuodjaleami rabasfuolahusa doarjjadoaimmaiguin, árramánávuođa basjásgeassinbálvalusaiguin, skuvla sihke ja oahppiid- ja stuđeantafuolahusaiguin.

Mánáidpsykiatralaš dutkamušat, dikšu ja veajuiduhttin ollašuvvet buohcceviesuid mánáidpsykiatriija klinihkain. Dikšui beassama dáhkideit dikšundáhkádusmearrádušat.

Bajásgeassin- ja bearašrávven

Bajásgeassin- ja bearašrávveniin dárkkuhit áššedovdeveahki addima bajásgeassin- ja bearašášiin. Sosiálalaš, psykologaš ja medisiinnalaš dutkamušain sihke divššuin geahččalit ovddideit máná positiivalaš ovdáneami. Bajásgeassin- ja bearašrávvena addet bajásgeassin- ja bearašrávvehagain.

Rávvema ulbmilin lea hábmet gáibádusaid mánáid dorvvolaš šaddandiliide ja lasihit bearrašiid doaimmannávccaid ja psykososiálalaš buresveadjima. Bajásgeassin- ja bearašrávvemii ohcaluvvo ovdamearkan mánáid, bearraša dahje bárragaskavuođa váttisvuođaid geažil. Eará sivat sáhttet leat bearašáššiid heivehallan ja čealkámušbivdagat. Bálválu lea bearrašiidna nuvtá.

Mánáid njálmmi dearvvasvuođafuolahus

Njálmmi dearvvasvuođadárkkistemiid ordnejit mearregaskkaid oppa ahkkeluohkkái. Dearvvasvuođadárkkisteamai sáhtá mannat maidái iežas dárbbu mielde. Dárkkistemiin mannat čađa njálmmi dearvvasvuođadili, vejolaš nuppástusaid ja divššu dárbbu. Dárbbu mielde dahkat persovnnalaš dearvvasvuođaplána.

Go bearaš vuordá vuosttas máná, dearvvasvuođadárkkisteamis addet rávvagiid oppa bearraša njálmmi dearvvasvuođafuolahussii. Dárkkisteamis árvvoštallat bearašlahtuid njálmmi dearvvasvuođadili ja divššu dárbbu.

Vuollái skuvlaahkásaččat fitnet njálbmehygienista dahje bálnedikšu ja dárbbu mielde bálnedoaktára mearreáigásašdárkkisteamis. Oahppiid njálmmi mearreáigásašdárkkisteamit gullet skuvladearvvasvuođafuolahussii. Daid dahket bálnedoaktárat, njálbmehygienistat ja dievasmahttinskuvlejuvvon bálnedikšut. Dárbbu mielde mánáide dahkat maidái eará njálmmi dutkamusaidda, dego árvvoštallat njulgendivššu dárbbu. Vuollái 18-jahkásaš njálmmi dearvvasvuođafuolahusa fitnamat leat nuvtá.

7. Lámes máná ja bearraša bálvalusat

Lámes mánáide ja sin bearrašiidda fállat sierrabálvalusaid ja doarjjadoaimmaid, juos dábalaš lahkaásahusa mielde bálvalusat ja doarjjadoaimmat eai leat lámis máná ja su bearraša dárbbuide heivvolaččat ja nohkka. Dákkáraš sierrabálvalusat leat ovdamearkan fievredanbálvalusat ja persovnnalaš veahkki. Váttu geažil dárbbalaš veahkkeneavvuid ordne juogo dearvvasvuodafulahus, Áel dahje oahpahusdoaimma vuoddoahpahussii gullevažžan. Sosiála- ja dearvvasvuodafulahusa ámmátolbmot dorjot lámes máná vanhemiid ja addet sidjiide dieđu.

Mánáidrávvehagas máná ovdáneami čuovvut jeavddalaččat ja ovdánanmaññonemiid geahččalat gávdat nu jođánit go vejolaš. Dárbbu mielde máná bagadallet joatkkadutkamušaide. Lámes máná ja bearraša dálkkodan, bajásgeassin ja sosiálalaš veajuiduhttima álggahit dalán, go váddu, buozalmas dahje ovdánanmaññodeami leat fuomášan.

Lossadit lámes mánáin lea vuoigatvuohta Áel:a ordnen dálkkodan veajuiduhttimii. Gielddat, Áel ja mánggat organisašuvnnat ordnejit vuoigáiduvvanválbmengurssat lámes mánáide ja sin bearrašiidda. Virgeoapmahaččat ráhkadit ovttas vanhemiiguin bálvalanplána, masa girjet visot máná dárbbášan bálvalusaid ja doarjjadoaimmaid ja mii doaibmá vuodđun mearrádusdahkamii. Mánái namahit vástuolbmo, guhte doaibmá oktavuohaolmmošin bearraša ja iešguđet virgeoapmahaččaid gaskkas.

Gieldda ordnen beaivedivššus lámes máná sajuštit vuosttažettiin seamma jovkui eará mánáiguin, ja sutnje ordnet doarvái, dárbbu vástideaddji doarjjadoaimmaid. Dárbbu mielde divššu sáhttit ordnet maiddá sierrajoavkkus. Bearaš máksá lámes máná beaivedivššus normála dikšunmávssu, mii lea gitta bearraša sturrodagas ja boađuin. Váttu geažil dárbbalaš sierrabálvalusat, dego máná veahkeheaddji beaivedivššus sihke veajuiduhttin- ja veahkkeneavvut leat nuvtá.

Buohcci dahje lámes máná sáhtta oažžut Áelis lápmásiid ovdduid, main dehalamosat leat vuollái 16-jahkásačča lápmásiiddoarjja ja sierradikšunruhta. Vuoigatvuohta lápmásiiddoarjagiid šaddá, juos máná dikšu, áittardeapmi ja veajuiduhttin dagahit unnimustá jahkebeali áigge eambo erenoamáš losádusa go seammaahkásaš dearvvas máná dikšu. Sierradikšunruhta buhte vanhemiidda dienasmassima dan áiggis, goas sii dikšot iežaset máná dahje finahit su buohcceviesus dahje poliklinihkas.

Lápmásiidorganisašuvnnat ja gieldda sosiálaáššeolmmoš veahkehit ja dorjot lámes máná ja su bearraša vuoigatvuođaid gohcimis ja dárbbalaš doarjjadoaimmain ja bálvalusaide laktaseaddji áššiin.

8. Adopšuvnnat

Adopšuvnna ulbmilin lea ovddidit máná bárrása nannemin máná ja vanhema gaskasaš gaskavuoda adopšuvnnaohcci ja dan, gean adopteretjit, gaskii. Adopšuvdna nanne duopmostuollu. Adopteret sáhttet oktofuolaheaddjit ja náittosbárat. Registrerejuvvon bárragaskavuodas eallit sáhttet adopteret bearraša siste guoimmiset máná.

Adopšuvdnavánhemat eai sáhte oažžut etniidruđa. Sii ožžot goit guhkit vanhemiidruhtabaji. Iehčanassii olgoriikkain adopterejeaddjit eai oaččo adopšuvdnadoarjaga, etniiddoarjaga dahje vanhemiidruđa. Iehčanassii adopterejeaddjit sáhttet goit oažžut mánáidruđa ja ruoktodikšodoarjaga.

Agivuloš máná adopšuvdna eaktuda adopšuvdnabagadallama oažžuma. Adopšuvdnabagadallama addet gielddat sihke adopšuvnadoaimmahagat, mat leat ožžon lobi bargat adopšuvdnabagadallamiin. Juos olmmoš hálida adopteret máná olgoriikkain, son galgá lassin jorggihit riikkaidgaskasaš adopšuvndabálvalusa addi, bálvalusaddi beallái. Sihke ruovttueatnama ja riikkaidgaskasaš adopšuvdnii dárbbášuvvo adopšuvdnalávdegotti lohpi.

Vánhemat ožžot ruđalaš doarjaga rikkaidgaskasaš adopšuvnnaid goluid várás. Doarjaga mákset bajiduvvon doarjagin, juos bearraš adoptere seamma háve mánggaid mánáid (geavatláččat oabbáziid).

Áel fuolaha adopšuvdnadoarjaga miediheamis ja máksimis. Doarjja gokčá oasi dain goluin, mat šaddet áššebáhpariid jorgaleamis, bálvalusaddái mákson bálkkáin, mátkegoluin ja hálddahusgoluin.

SOSIÁLA - JA DEARVVASVUOĐAMINISTERIJA

Telefon 0295 1 6001 (Stáhtaráđi molssa)
Boastačujuhus PL 33, 00023 Valtioneuvosto
www.stm.fi

Dát dieđihančála gávdno sosiála- ja dearvvastvuodaministeriija fierbmesiiduin
čujuhusas www.stm.fi/julkaisut

Šleadgaboastadingonbálvalus
Dingonbálvalusas sáhtá dingot šleadgabostii sosiála- ja
dearvvastvuodaministeriija odđasamos
- prentosiid
- dieđáhusaid ja fierbmeodđasiid
- Badječiehka-artihkkaliid
- gieldainformašuvnnaid

Šleadgaboastadingojumi sáhtá dahkat čujuhusas www.stm.fi/tilauspalvelu

ISBN 978-952-00-3413-9 (njadus)

9 789520 034139